

AXBOROT TEXNOLOGIYALARIGA OID TERMINLARNING O'ZBEK TILIGA O'ZLASHTIRILISHI

Meliboyeva Dilnoza Normamatovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1- bosqich magistr talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada axborot texnologiyalari (AT) sohasiga oid terminlarning o'zbek tiliga kirib kelishi, ularning semantik, fonetik va morfologik jihatdan o'zlashtirish xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, terminlarni tarjima qilish, moslashtirish va standartlashtirish masalalari yoritilib, zamonaviy o'zbek terminologiyasini boyitishdagi ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari, termin, terminologiya, o'zlashtirish, tarjima, kompyuter leksikasi.

ОСВОЕНИЕ ТЕРМИНОВ, СВЯЗАННЫХ С ИНФОРМАЦИОННЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ, В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

Мелибоева Дилноза Нормаматовна

магистрант 1-курса направления «Узбекский язык и литература»

Деновского института предпринимательства и педагогики

Аннотация. В данной статье анализируется процесс проникновения терминов, относящихся к сфере информационных технологий (ИТ), в узбекский язык, а также особенности их семантического, фонетического и морфологического освоения. Кроме того, рассматриваются вопросы перевода, адаптации и стандартизации терминов, а также раскрывается их значение в обогащении современной узбекской терминологии.

Ключевые слова: информационные технологии, термин, терминология, освоение, перевод, компьютерная лексика.

ADAPTATION OF INFORMATION TECHNOLOGY TERMS INTO THE UZBEK LANGUAGE

Meliboyeva Dilnoza Normamatovna

1st-year master's student, majoring in Uzbek Language and Literature Denov

Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Abstract. *This article analyzes the process of the introduction of information technology (IT) terms into the Uzbek language and examines the semantic, phonetic, and morphological features of their adaptation. In addition, issues related to the translation, adaptation, and standardization of terms are discussed, and their significance in enriching modern Uzbek terminology is highlighted.*

Keywords: *information technologies, term, terminology, adaptation, translation, computer vocabulary.*

KIRISH.

Bugungi globallashuv sharoitida axborot texnologiyalari jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib kelmoqda. Shu bilan birga, ushbu soha bilan bog'liq terminlar ham tilimiz lug'at boyligini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Axborot texnologiyalariga oid terminlarning aksariyati ingliz tilidan o'zlashgan bo'lib, ularni o'zbek tiliga moslashtirish muhim lingvistik masala hisoblanadi. Terminlarning to'g'ri va me'yoriy qo'llanilishi til madaniyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Axborot texnologiyalari terminlarining manbalari Axborot texnologiyalariga oid terminlarning asosiy manbai ingliz tili hisoblanadi. Bunga sabab sifatida IT sohasining yetakchi davlatlarda rivojlanishi va dastlabki tushunchalarning aynan ingliz tilida shakllanganini ko'rsatish mumkin. Masalan, komputer, software, hardware, internet, browser, server kabi terminlar bevosita ingliz tilidan o'zbek tiliga kirib kelgan. Shuningdek, ayrim terminlar rus tili orqali o'zlashgan bo'lib, bu holat tarixiy va ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Natijada o'zbek tilida ko'p qatlamli IT terminologiyasi shakllangan.

Terminlarning o'zbek tiliga o'zlashtirilish usullari Axborot texnologiyalariga oid terminlar o'zbek tiliga bir necha yo'l bilan o'zlashtiriladi:

1. Bevosita o'zlashish. Bu usulda termin asl shakliga yaqin holda qabul qilinadi: monitor, printer, scanner, modem.

2. Tarjima orqali o'zlashtirish. Ayrim terminlar o'zbekcha muqobil orqali ifodalanadi: network – tarmoq, database – ma'lumotlar bazasi, artificial intelligence – sun'iy intellekt.

3. Yarim tarjima (kalka) usuli. Masalan, cloud computing – bulutli hisoblash, home page – bosh sahifa.

4. Fonetik va morfologik moslashtirish.

Terminlar o'zbek tili talaffuzi va grammatik qoidalariga moslashadi: fayllar, serverga, dasturchi.

AT terminlarining semantik xususiyatlari Axborot texnologiyalariga oid terminlar aniq va bir ma'nolilik xususiyatiga ega bo'lishi lozim. Biroq amaliyotda ayrim terminlarning ko'p ma'noliligi yoki noto'g'ri qo'llanilishi uchrab turadi. Masalan, platforma, modul, interfeys kabi terminlar ba'zan umumiy nutqda ham qo'llanilib, terminologik aniqlikni pasaytiradi. Shu sababli ularning kontekstga mos va me'yoriy ishlatilishi muhimdir. Terminologik muammolar va ularni hal etish yo'llari Hozirgi

kunda AT terminologiyasida bir qancha muammolar mavjud: bir tushuncha uchun bir nechta terminning qo'llanishi; tarjima va asl termin o'rtasidagi ikkilanish; terminlarning ommaviy nutqda buzib ishlatilishi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun terminlarni standartlashtirish, rasmiy lug'atlar yaratish va mutaxassislar hamkorligini kuchaytirish zarur. Shuningdek, ona tilida muqobil terminlar yaratish til taraqqiyotiga xizmat qiladi. --- Xulosa Xulosa qilib aytganda, axborot texnologiyalariga oid terminlarning o'zbek tiliga o'zlashtirilishi til rivoji uchun muhim jarayondir. Terminlarning to'g'ri, aniq va me'yoriy qo'llanilishi ilmiy va amaliy muloqot samaradorligini oshiradi. O'zbek tilining zamonaviy fan va texnika sohaslarida to'laqonli qo'llanilishi uchun AT terminologiyasini izchil rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot texnologiyalarida qo'llaniladigan terminlar aniq tushunchalarni ifodalashi bilan ajralib turadi. Algoritm termini muammoni yechish uchun belgilangan ketma-ket amallar majmuasini anglatadi. Ma'lumotlar bazasi tushunchasi axborotlarni tizimli ravishda saqlash va qayta ishlashga xizmat qiladi. Server atamasi tarmoq orqali boshqa qurilmalarga xizmat ko'rsatuvchi markaziy kompyuterni bildiradi. Klient termini server xizmatlaridan foydalanuvchi qurilma yoki dasturga nisbatan qo'llaniladi. Dasturiy ta'minot kompyuter faoliyatini boshqaruvchi dasturlar majmuasini anglatadi. Apparat ta'minoti esa kompyuterning barcha jismoniy qismlarini o'z ichiga oladi. Bulutli texnologiya internet orqali masofaviy hisoblash va saqlash xizmatlarini ifodalaydi. Interfeys foydalanuvchi va tizim o'rtasidagi o'zaro aloqa vositasidir. Protokol tarmoqda ma'lumot almashish qoidalari va standartlarini belgilaydi. Axborot xavfsizligi ma'lumotlarni ruxsatsiz kirishdan himoyalash jarayonini anglatadi. Shifrlash axborotni maxfiy saqlash uchun uni kodlash usulidir. Sun'iy intellekt inson tafakkuriga xos jarayonlarni texnik tizimlarda modellashtirishni bildiradi. Tarmoq bir-biri bilan bog'langan qurilmalar majmuasini anglatadi. Ushbu terminlarning o'zbek tilida aniq va izchil qo'llanilishi axborot texnologiyalari sohasida samarali muloqotni ta'minlaydi.

Axborot texnologiyalari terminlarining me'yoriylashuvi til siyosati bilan chambarchas bog'liq. Rasmiy terminologik lug'atlar, davlat standartlari va normativ hujjatlar terminlarning yagona shaklda qo'llanishini ta'minlaydi. Terminlarning kodifikatsiya qilinishi ilmiy va amaliy sohalarida tushunmovchiliklarning oldini oladi hamda til barqarorligini mustahkamlaydi.

Axborot texnologiyalariga oid terminlarni bir necha leksik-semantik guruhlariga ajratish mumkin: — apparat vositalari bilan bog'liq terminlar;

— dasturiy ta'minot terminlari;

— internet va tarmoq texnologiyalariga oid terminlar;

— axborot xavfsizligiga oid terminlar.

Bunday guruhlash terminlarning tizimli o'rganilishiga va ularni to'g'ri qo'llashga xizmat qiladi.

Axborot texnologiyalariga oid terminlarning o'zbek tiliga o'zlashtirilishida ijtimoiy muhit va nutqiy ehtiyoj muhim rol o'ynaydi. Jamiyatda raqamli texnologiyalardan

foydalanish kengaygani sari yangi terminlarga bo'lgan talab ortadi. Ayniqsa, yoshlar nutqida IT terminlarining faol qo'llanishi ularning tez ommalashishiga sabab bo'lmoqda. Bu jarayonda terminlarning ilmiy uslubdan ommaviy nutqqa ko'chishi kuzatiladi.

IT terminlari ilmiy, rasmiy-ish yuritish, ta'lim va ommaviy axborot vositalari uslublarida turlicha qo'llaniladi. Ilmiy matnlarda terminlar aniq va qat'iy ma'noda ishlatilsa, ommaviy axborot vositalarida ularning soddalashtirilgan shakllari uchraydi. Ta'lim jarayonida esa terminlarning o'zbekcha muqobillarini qo'llash tilni o'rganishni yengillashtiradi va tushunarlilikni oshiradi.

XULOSA. Axborot texnologiyalari sohasining jadal rivojlanishi o'zbek tilida yangi terminlarning paydo bo'lishiga kuchli turtki bermoqda. Ushbu terminlarning tilga kirib kelishi tabiiy va zarur jarayon sifatida baholanadi. Terminlarni to'g'ri o'zlashtirish ularning mazmunan aniqligini ta'minlaydi. Axborot texnologiyalariga oid terminlarning fonetik va morfologik moslashuvi o'zbek tilining ichki qonuniyatlariga bog'liq holda amalga oshadi. Semantik jihatdan izchil bo'lgan terminlar ilmiy muloqot samaradorligini oshiradi. Terminlarning yagona shaklda qo'llanilishi ilmiy va ta'limiy jarayonlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Tarjima jarayonida milliy til imkoniyatlaridan foydalanish terminologik mustaqillikni ta'minlaydi. Standartlashtirilmagan terminlar nutqiy noaniqliklarga olib kelishi mumkin. Shu sababli terminlarni kodifikatsiya qilish dolzarb vazifa hisoblanadi. Axborot texnologiyalari terminologiyasi tilning zamonaviy qatlamini shakllantiradi. Bu terminlar o'zbek tilining ilmiy salohiyatini oshiradi. Raqamli muhitda terminlarning tez tarqalishi ularni chuqur o'rganishni talab etadi. Terminologik izchillik til madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Axborot texnologiyalariga oid terminlarning o'zbek tiliga moslashuvi uzluksiz jarayon sifatida davom etmoqda. Mazkur jarayonni ilmiy asosda tadqiq etish o'zbek tilshunosligi uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tili terminologiyasi masalalari. – Toshkent: Fan, 2024.
2. Madvaliyev A. O'zbek terminologiyasining dolzarb muammolari. – Toshkent: O'zbekiston, 2022
3. Iskandarov B. Zamonaviy o'zbek tilida termin yasash muammolari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
4. Yo'ldoshev M. Axborot texnologiyalari asoslari. – Toshkent: Sharq, 2023
5. Xudoyberganova D. Kompyuter terminlarining lingvistik xususiyatlari. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020

7. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2023.
8. Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
9. Cabré M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. – Amsterdam: John Benjamins, 2020
10. ISO 704. Terminology work — Principles and methods. – Geneva: International Organization for Standardization, 2024